

УДК 330.837:338.24

Желізко О.О.*аспірант економічного факультету кафедри підприємництва
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка***МЕХАНІЗМИ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ІНСТИТУЦІОНАЛЬНИХ ЗМІН
В УМОВАХ ТРАНСФОРМАЦІЇ ЕКОНОМІКИ УКРАЇНИ**

Статтю присвячено визначенню ролі механізмів державного регулювання інституціональних змін у формуванні ефективних інститутів та національної інституціональної системи в умовах трансформації економіки держави. Визначено та охарактеризовано такі механізми й окремо виявлено проблеми їх ефективного функціонування.

Ключові слова: державне регулювання, ефективність, інститут, інституціональні зміни, національна інституціональна система, механізм.

Желизко А.А. МЕХАНИЗМЫ ГОСУДАРСТВЕННОГО РЕГУЛИРОВАНИЯ ИНСТИТУЦИОНАЛЬНЫХ ИЗМЕНЕНИЙ В УСЛОВИЯХ ТРАНСФОРМАЦИИ ЭКОНОМИКИ УКРАИНЫ

Статья посвящена определению роли механизмов государственного регулирования институциональных изменений в формировании эффективных институтов и национальной институциональной системы в условиях трансформации экономики государства. Определены и охарактеризованы данные механизмы и отдельно выявлены проблемы их эффективного функционирования.

Ключевые слова: государственное регулирование, эффективность, институт, институциональные изменения, национальная институциональная система, механизм.

Zhelizko O.O. STATE REGULATIONS MECHANISMS OF INSTITUTIONAL CHANGES IN TERMS OF UKRAINIAN ECONOMY TRANSFORMATION

The article is dedicated to the determination of state regulations mechanisms of institutional changes in effective creation of institutions and national institutional system in terms of the state economy transformation. The research has also indicated and described these mechanisms. Moreover, the problems of their effective functioning have been found out.

Keywords: state regulation, efficiency, institute, institutional changes, national institutional system, mechanism.

Постановка проблеми. Національна економіка будь-якої країни є досить гнучкою, що викликає її трансформацію під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів. Особливо значні трансформаційні процеси відбуваються під впливом докорінної або значної перебудови економічних процесів у державі, що можливо відзначити стосовно України.

Трансформація економіки України в сучасних умовах викликана: продовженням переходу від командно-адміністративної економіки до економіки ринкового типу; розвитком елементів економіки постіндустріального типу («економіка знань»); докорінною зміною вектору зовнішньоекономічного співробітництва та євроінтеграційними процесами; пошуком місця на світових ринках товарів (робіт, послуг) в умовах жорсткої конкуренції; функціонуванням за наявності зовнішньої агресії щодо частини територій країни. Трансформаційні процеси в економіці держави супроводжуються зміною її інститутів, і саме цей аспект є одним із головних під час побудови ефективної національної економічної системи. Закордонний досвід указує на визначальну роль державного регулювання інституціональних змін у рамках трансформації економіки країни [1; 2]. При цьому особлива увага повинна бути приділена механізмам такого регулювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження наукових розробок закордонних та вітчизняних учених присвячено вирішенню низки проблем, які стосуються:

- визначення сутності наукової категорії «інститут» та її характеристик (О.М. Алімов, Т. Веблен, В. Зотов, Дж. Коммонс, Д. Норт, О.С. Саєнко, В.М. Трегобчук та ін.);

- розкриття сутності державного управління (регулювання) та його механізмів (Г. В. Атаманчук, О. А. Машкова, Н. Р. Нижник, О.М. Чечель та ін.);

- визначення та надання теоретичної характеристики інституціональним змінам, що відбуваються, насамперед, в економіці країни (О.Н. Головінов, Ю.В. Кіндзерський, О.В. Носов, Я. Тінберген та ін.);

- оцінки взаємозв'язку між трансформацією національної економіки та інституціональними змінами в країні (Д.В. Вітер, К.С. Івакіна, І.Й. Малий, В.В. Сибірцев, О.Г. Чубарь та ін.);

- ролі держави в регулюванні інституціональних змін у національній економіці у цілому та в окремих її складниках (О.М. Заскаліна, А.О. Обозна, Л. Д. Оліфіренко, М.М. Прокопенко та ін.).

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Відзначаючи значний науковий доробок у рамках вирішення теоретичних і практичних проблем підвищення ефективності державного регулювання інституціональних змін в умовах суттєвого трансформаційних перетворень економіки України, зазначаємо необхідність більш детального розкриття проблематики використання відповідних механізмів державного регулювання змін національних інститутів у країні.

Мета статті полягає у виявленні та характеристиці механізмів державного регулювання інституціональних змін, які функціонують у сучасних умовах трансформації національної економіки України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Трансформаційні процеси в економіці України супроводжуються докорінною зміною відповідних національних і регіональних інститутів. Як зазначає В.В. Сибірцев, наведена ситуація є характерною для економіки будь-якої країни і має саме зазначений вище вектор впливу (рис. 1).

Постійно діючі та значні за впливом на економіку України трансформаційні процеси призвели до докорінних змін національних і регіональних інститутів. Погоджуємося з точкою зору О.С. Саєнко, що безсис-

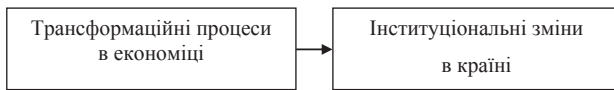

Рис. 1. Взаємозв'язок трансформаційних процесів в економіці та інституціональних змін у країні

Джерело: складено автором на основі [3]

темність та хаотичність в інституціональних змінах призвели до появи в країні так званої «інституційної пастки», коли функціонування неефективних і частково застарілих інститутів призводить до значних утрат економічних суб'єктів, а з іншого боку, докорінні зміни інститутів потребують суттєвих витрат, які не хоче брати на себе ніхто з них і які можуть порушити рівновагу, що вже склалася на ринках [4, с. 114]. Однією з головних причин наведеної ситуації є неефективність державного регулювання інституціональних змін в Україні. Країна потребує побудови ефективної інституційної системи, що буде регулюватися за допомогою відповідних механізмів державного регулювання. У цьому контексті необхідно чітко визначитися із сутністю термінів «інститут», «ефективний інститут», «інституційна система», «ефективна інституційна система», «інституційні зміни», «державне регулювання», «механізми державного регулювання». Дослідження низки наукових праць [5–8] дає змогу дати таке визначення терміну «інститут»: інститут – це сукупність формальних та неформальних правил і норм, що регламентують діяльність окремих індивідів та їх груп у певних економічних, соціальних та політичних умовах. Використовуючи напрацювання О.С. Саєнко [4], можемо стверджувати про наявність ефективних та не ефективних інститутів. Таким чином, інституціональні зміни породжуються наявністю неефективних інститутів і спрямовані на їх заміну. При цьому ефективний інститут генерує значно більшу вигоду для країни, суспільства, національної економіки, відповідних груп громадян або окремих індивідів, аніж витрати, які потрібні на його утворення та утримання. Водночас інститути не функціонують окремо один від одного й утворюють відповідну систему, яка формується під впливом компромісів між відповідними суб'єктами економічних відносин у національній економіці, та спрямовані на підвищення її ефективності, а також добробуту громадян країни. При цьому головним критерієм функціонування національної інституціональної системи є її ефективність [4, с. 2]. Ефективна інституціональна система – це сукупність відповідних інститутів, яка забезпечує довгострокове економічне зростання країни та підвищення добробуту її громадян.

Підсумовуючи наведене та використовуючи напрацювання низки науковців [9–12], можемо виділити умови настання інституціональних змін: наявність економічної кризи або стагнації національної економіки; зниження добробуту значної частини громадян країни; витрати на утворення та функціонування інститутів більші, ніж вигода від їх діяльності; необхідність досягнення нових компромісів між відповідними суб'єктами економічних відносин під впливом зовнішніх та внутрішніх факторів.

Таким чином, інституціональні зміни – це кількісна та якісна трансформація окремих інститутів або інституціональної системи країни у цілому, що базується на критерії ефективності.

Підтримуємо твердження О.М. Заскаліної, що саме держава є одним із головних генераторів інституціональних змін [13, с. 5]. Завдяки регулюванню уряд та інші державні інституції намагаються підвищити ефективність як окремих інститутів, так і інституціональної системи країни у цілому. При цьому під державним регулюванням будемо розуміти сукупність механізмів, які використовуються державними органами влади і завдяки яким відбувається вплив на об'єкти управління для досягнення позитивних результатів [14, с. 4]. Спираючись на наведене, зазначаємо визначальну роль механізмів державного регулювання за зміни окремих інститутів та інституціональної системи країни. Використовуючи вітчизняні наукові розробки [15–17], можемо сформулювати визначення терміну «механізм державного регулювання»: механізм державного регулювання – це базовий складник взаємодії суб'єктів та об'єктів державного регулювання, спрямований на досягнення відповідної цілі (цілей). Із погляду інституціональної системи країни механізми державного регулювання інституціональних змін спрямовані на підвищення ефективності функціонування як окремих інститутів, так і національної системи у цілому. Доповнивши напрацювання М.А. Латиніна та О.М. Заскаліної [18], можемо виділити такі механізми державного регулювання інституціональних змін в Україні: правовий; економічний; фінансовий; адміністративний; соціальний; інноваційний; інформаційний.

На рис. 2 наведемо модель функціонування механізмів державного регулювання інституціональних змін у країні.

Правовий механізм державного регулювання інституціональних змін представлений законами та іншими нормативними актами Верховної Ради України, Президента України, Кабінету Міністрів України, міністерств і відомств, місцевих органів влади.

Відзначаємо низку проблем, що знижують його ефективність щодо регулювання інституціональних

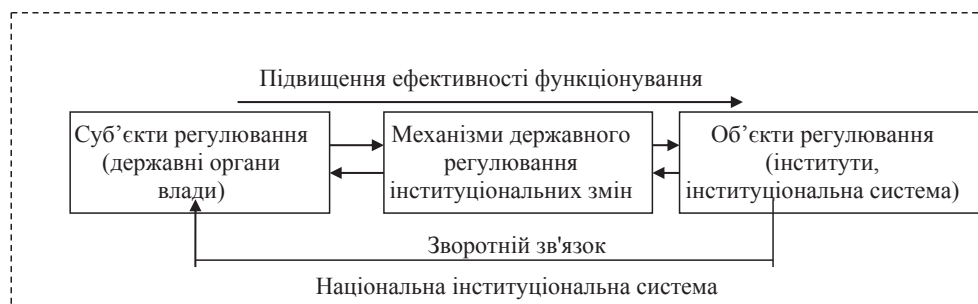

Рис. 2. Модель функціонування механізмів державного регулювання інституціональних змін у країні

Джерело: складено автором на основі [15; 16]

змін у країні, а саме: наявність значної кількості застарілих законодавчих та нормативних актів; відсутність розроблених законодавчих та нормативних документів щодо низки інститутів у країні (формування та функціонування транснаціональних корпорацій у державі, функціонування ринку землі, регламентація процесів трудової міграції та ін.); наявність значних винятків у законодавчих та нормативних документах, що дає змогу активно обходити правові норми та порушує принципи рівноправ'я в країні; досить слабкі механізми примусу до виконання правових норм або їх відсутність. Економічний механізм державного регулювання інституціональних змін включає: податкову політику, регулювання цін, інвестиційне середовище, тіншову економіку, бюджетну політику, політику захисту суб'єктів господарювання (особливо іноземних інвесторів та малого і середнього бізнесу). Проблемами, що впливають на ефективність наведеного механізму стосовно регулювання змін відповідних інститутів у країні, є: значний і нерівномірний податковий тиск на суб'єктів економічних відносин; хаотична та неефективна державна політика регулювання цін; неефективне та дискримінаційне інвестиційне середовище; один із найбільших у світі розмірів тіншової економіки та проникнення її в усі без винятку сфери національної економіки; непродумана і ситуативна політика формування національного та регіональних бюджетів за наявності дискримінаційних проявів та корумпованості; неефективна політика захисту суб'єктів господарювання. Фінансовий механізм державного регулювання інституціональних змін спрямований на формування ефективних фінансових інститутів у державі та включає: фінансову політику, діяльність Національного банку України, грошову політику, валютну політику. Неефективність наведеного механізму є однією з головних проблем формування результативної національної інституційної системи й одним із дестабілізуючих факторів розвитку економіки України. Проблемами функціонування механізму є: непрозора діяльність НБУ, особливо стосовно регулювання ринку банківських послуг і валютного ринку; використання емісійних механізмів у боротьбі з економічною кризою та в рамках бюджетної політики; низька ефективність валютного регулювання і переважання тактичних заходів боротьби з нестабільністю валютного ринку. Дослідження адміністративного механізму державного регулювання інституціональних змін (дозволи, сертифікація, ліцензування, закриття частки або всього ринку, антидемпінгові розслідування, штрафи, примус) указує на поступовий відхід від цього механізму в регулюванні формування і функціонування інститутів в Україні та наявність низки суттєвих проблем: значна і застаріла дозвільна система в країні; повільне реформування системи сертифікації та ліцензування в умовах інтеграції у європейську економічну систему; низька ефективність антидемпінгових механізмів; дестимулююча та дискримінаційна система штрафів і примусу. Соціальний механізм державного регулювання інституціональних змін спрямований на: формування кадрового потенціалу, захист здоров'я громадян, трансформацію і розвиток соціальної інфраструктури, формування та дотримання освітніх стандартів, підвищення якості соціального захисту населення країни. На ефективність механізму впливають: диспропорції у соціальному розвитку міст та сільської місцевості; неефективність відновлення та підготовки кадрів як у територіальному розрізі, так і в розрізі професій; проблеми у функціонуванні національної системи боротьби з безробіттям; низька якість

реформування системи охорони здоров'я; відсутність стратегії реформування соціальної інфраструктури; проблеми з реформуванням освіти; низька якість соціального захисту населення держави. Інноваційний механізм державного регулювання інституціональних змін є досить новим та таким, що потребує найбільшого вдосконалення у світі побудови постіндустріальної економіки в Україні і формування конкурентоздатної національної інституційної системи. До нього відносимо: політику підтримки інновацій у країні на національному і регіональному рівнях, інфраструктуру підтримки та розвитку інновацій, рівень підтримки інноваційних розробок господарюючими суб'єктами, інтеграцію державних органів, наукових та освітніх установ, підприємств у рамках розроблення та впровадження інновацій. Відзначаємо наявність низки суттєвих проблем у функціонуванні механізму: недостатність правової бази розвитку інновацій в країні; декларативна підтримка інноваційної діяльності на рівні держави та місцевих органів влади; низький рівень підтримки інноваційних розробок господарюючими суб'єктами; не розвинута інфраструктура підтримки і розвитку інновацій в країні; відсутність джерел фінансування інноваційних розробок. Інформаційний механізм державного регулювання інституціональних змін включає: програмні продукти, електронні бази даних, розвиток електронних та Інтернет-технологій. На ефективність механізму негативно впливають такі проблеми: недостатній рівень витрат на розвиток інформаційних технологій на рівні держави і місцевих органів влади; відсутність необхідних програмних продуктів; низький рівень підготовки персоналу, особливо державних органів, стосовно впровадження і використання електронних технологій; неефективний захист електронної інформації та проблеми у боротьбі з вірусами і несанкціонованим доступом до баз даних. Наведене дає змогу стверджувати, що побудова результативних інститутів та національної інституціональної системи в умовах трансформації економіки України можлива лише в рамках подолання виявлених проблем механізмів державного регулювання інституціональних змін завдяки залученню до їх вирішення наукової спільноти, державних органів влади та суб'єктів господарювання.

Висновки з проведеного дослідження. Підсумовуючи дослідження, можемо відзначити: провідну роль державного регулювання і відповідних механізмів такого регулювання у зміні інститутів та національної інституціональної системи в рамках трансформації економіки України; наявність достатньої кількості механізмів державного регулювання інституціональних змін у країні для побудови і підтримки функціонування ефективних інститутів та інституціональної системи; значний вплив низки проблем на ефективне функціонування зазначених механізмів і необхідність їх подолання у короткостроковій перспективі.

Подальші дослідження необхідно зосередити на вирішенні низки питань, а саме на:

- дослідженні та використанні іноземного досвіду у підвищенні ефективності функціонування механізмів державного регулювання інституціональних змін;
- розробленні комплексу заходів усунення виявлених проблем відповідно до кожного з наведених у статті механізмів державного регулювання інституціональних змін;
- більш детальному дослідженні окремих механізмів державного регулювання інституціональних

змін та їх впливу на ефективність формування і функціонування інститутів та національної інституціональної системи.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Hanisch M. Institutional analysis and institutional change: What to learn from the case of bulgarian land reform? / M. Hanisch, A. Schlüter // in P. Tillack and E. Schulze (eds) Land Ownership, Land Markets and their Influence on the Efficiency of Agricultural Production in Central and Eastern Europe. – Vauk. – Kiel. – 2000. – P. 152–170.
2. Rodrik D. Goodbye Washington Consensus, Hello Washington Confusion? / Dani Rodrik // Journal of Economic Literature. – 2006. – № 44 (December). – P. 973–987.
3. Сибірцев В.В. Моделі інституціоналізації структурно – інноваційних трансформацій в умовах реформування національної економіки / В.В. Сибірцев // Збірник наукових праць Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Економіка. – 2015. – № 15. – С. 218–225.
4. Саєнко О.С. Удосконалення інституціональної системи у контексті зміцнення економічної безпеки України / О.С. Саєнко // Вісник ЧТЕІ. Економічні науки. – 2011. – Вип. 1. – С. 113–119.
5. Pochenchuk G. Influence of relation with international financial institutions on institutional transformation of economy / G. Pochenchuk // The USV Annals of Economics and Public Administration. – 2014. – Vol. 14. – № 2 (20). – С. 99–107.
6. Дуднік І.М. Інституціональні зміни та тенденції трансформації національної економіки / І.М. Дуднік // Економіка і регіон. – 2014. – № 3 (46). – С. 42–46.
7. Економічний розвиток України: інституціональне та ресурсне забезпечення : [монографія] / О.М. Алімов, А.І. Даниленко, В.М. Трегубчук [та ін.]. – К. : Об'єднаний ін-т економіки НАН України, 2005. – 540 с.
8. Чубарь О.Г. Інститути та інституціональне середовище: теоретичні узагальнення засад економічного розвитку / О.Г. Чубарь // Науковий вісник Ужгородського університету. Економіка. – 2013. – № 3. – С. 98–104.
9. Поченчук Г.М. Особливості сучасних інституціональних перетворень економіки України / Г.М. Поченчук // Вісн. Нац. ун-ту «Львів. політехніка». – 2015. – № 835. – С. 298–304.
10. Івакіна К.С. Необхідність прискорення інституціональних перетворень в умовах трансформації економіки України / К.С. Івакіна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dspace.nbuv.gov.ua/bitstream/handle/123456789/94150/05-lvakin.pdf?sequence=1>.
11. Попов О.Є. Роль та функції економічних агентів у процесі інституціональних змін системи державного регулювання економіки / О.Є. Попов, П.Є. Яковцов // Управління розвитком. – 2015. – № 1 (179). – С. 26–31.
12. Скиба М.В. Методологічні засади інституціональних змін в трансформаційній економіці / М.В. Скиба // Єдність навчання і наукових досліджень – головний принцип університету : збірник наукових праць звітної-наукової конференції викладачів університету за 2012 рік (9–10 лютого 2013 р.) / укл. Г.І. Волинка, О.В. Уваркіна, О.П. Ємельянова. – К. : НПУ імені М.П. Драгоманова, 2013. – С. 142–144.
13. Заскаліна О.М. Державне регулювання інституціональних перетворень в аграрному секторі економіки України / О.М. Заскаліна // Теорія та практика державного управління. – 2016. – № 1 (52). – С. 1–7.
14. Соскін О.І. Роль державного регулювання у формуванні сучасної економічної моделі: зміна імператива в умовах хаосу / О.І. Соскін // Економічний часопис – XXI. – 2013. – № 1–2 (1). – С. 3–7.
15. Чечель О.М. Принципи та механізм державного регулювання економіки / О.М. Чечель // Вісник Академії митної служби України. Державне управління. – 2013. – № 2. – С. 103–111.
16. Рудницька Р. Сутність і зміст механізмів державного управління та принципів їх регулювання / Р. Рудницька, О. Сидорчук // Публічне управління: теорія та практика. – 2014. – Вип. 4. – С. 50–60.
17. Баштанник А.Г. Методологічні основи дослідження механізмів регулювання діяльності установ та органів державної влади / А.Г. Баштанник // Проблеми розвитку публічного управління в Україні : матер. наук.практ. конф. за міжнар. уч. (Львів, 6–7 квітня 2017 р.) / За наук. ред. чл.кор. НАН України В.С. Загорського, доц. А.В. Ліпенцева. – Львів : ЛРІДУ НАДУ, 2017. – С. 20–23.
18. Латинін М.А. Оцінювання механізмів державного регулювання інституціонального середовища в аграрному секторі економіки України / М.А. Латинін, О.М. Заскаліна // Публічне адміністрування: теорія та практика. – 2016. – № 2 (16). – С. 1–14.